

ДИСКУРС ДОБРА І ЗЛА В ПОЕМІ «ХАТКА ТА МЛИНОК» ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 1(29)

Сенько І. Дискурс добра і зла в поемі «Хатка та млинок» Федора Потушняка; кількість бібліографічних джерел – 16; мова українська.

Анотація. У статті охарактеризовано розуміння добра і зла персонажами поеми. Автор розглядає опозиції «любов – ненависть», «чуттєвість – раціоналізм». Аналізуються погляди Потушняка на психоаналіз Фрейда, вчення Ніцше, Нагірну проповідь Христа. Проаналізовано відображення в поемі світогляду українців Закарпаття.

Ключові слова: добро і зло, любов, ерос і танатос, фрейдизм, ніцшеанство, моральність, християнство, народна символіка.

Лідія Голомб, вивчаючи поетичну творчість Федора Потушняка, доліждувала й історію створення, жанрові особливості, зміст та поетику його поеми «Хатка та млинок» [див.: 2, с.72-80]. На думку дослідниці, у поемі «на перший план виходить неоромантична ідея цінності кожного людського життя, кожної людської особистості в усій індивідуальній неповторності її внутрішнього світу», в ній звучить «мотив права кожного на щастя», сюжетною колізією виразно й послідовно заперечується «будь-яке насильство над людською волею і почуттями, в якій би формі воно не виявлялося» [2, с.72]. Поняття «щастя» і «насильство» сприймаються як опозиція, якщо їх розглядати в дискурсі добра і зла.

Добро, як стверджує академік В.Г.Кремень, є нормативно-оціночним явищем духовності, яке в загальній формі визначає те, що має бути позитивним у житті суспільства, людських цілях, вчинках», цим поняттям позначають «здатність людини творити благо на користь суспільства, іншої людини» [6]. Мовознавець Ольга Єгорова у дисертаційній роботі «Морально-оцінні категорії «добро» і «зло» у лінгвокогнітивному аспекті» (2005), вивчивши російськомовні та англійські тексти, виділила шість загальних ознак концепту «good» («добро») в американській і російській лінгвокультурах: чесність, доброта, порядність, співчуття іншим, допомога іншим, турбота про інших. Асоціативно ознаками цього концепту називають ще радість, ніжність, сонце, посмішку, тепло, світло [див.: 3].

Добро і зло у всіх народів сприймаються як бінарна опозиція з її складовими: любов – ненависть, щастя – лихо, істина (правда) – брехня, прекрасне – потворне, життя – смерть. Розрізняють чотири основних рівні трактовки природи зла: фізичне зло (те, що породжує фізичні чи духовні страждання людини, втрата благополуччя); моральне зло (недосконалість людської природи, яка обумовлює установку людини при першому ж випадку порушувати моральний закон, поступаючи не так, як потрібно); соціальне зло (недосконалість структури суспільних відносин, соціальних

інститутів, норм і порядків); метафізичне зло (зло, яке впливає із природи буття і природи людини) [див.:15, с. 265]. Ольга Єгорова в американській і російській лінгвокультурах виділила п'ять загальних ознак концепту «evil» («зло»): зрада, підступність, жорстокість, злодіяння, злочин. Особливими ознаками концепту «зло» є: підлість, грубість, заздрість, морок, війна [див.: 3].

Федір Потушняк у статті «Моральність» сказав: «Для нас добром є стремління до піднесеного, до прапринципу, у якому нема контрадикцій і альтернатив. Добро – це одночасно правда і моральність, ідея, що вбирає у себе все досконале» [10, с.103]. Текст поем Ф.Потушняка допоможе нам виявити в яких ситуаціях і діях персонажів проявляється етична сутність добра чи зла, в якій спосіб автор висловлює своє ставлення до їх проявів.

Центральною темою неоромантичної поеми «Хата і млинок» є кохання Марійки (донька бідної вдови із «хатини на ґруні») і таємничого ловця (вродливий легінь, «хоть бо і пан, та свого роду», який у лісі врятував дівчину від пазурів вовчиці. Символом голуба і голубки, яких Марійка побачила ще до зустрічі з мисливцем («Радіє з голубом голубка, / Над нивами в лісі летить, / А він їй ніжно каже: «Любка», – / І важко, важко сам тужить»), автор наголошує, що це кохання – природній порух душ, зов весни:

*У серце юнеє Марійці
Любов влетіла в ту пору.
Голубкою сидить, воркує
І то радіє, то сумує... [9, с.343].*

Цей символ сприймається як інтертекст відомої на Закарпатті балади-алегорії про трагічне кохання голуба і голубки:

*Ой, пуд дубиною, попід зеленою,
Сидів голубок з голубиною.
Сиділи в парі, цюловалися,
Білыми крильцями обнималися.
Зайшов на ні фоштер з темного луга
Та розбив, розлучив з пари голуба [7, с.103].*

Те, що Природа єднає, якщо не вмішаються сторонні злі сили, є життєдайним. Таким могло бути і кохання Марійки та легіня-ловця. Вони могли створити сім'ю і, як видно із віщого сну Марійки, могли мати троєчко дітей:

*Приснився сон дивний Марійці...
Предивний сон в хатній тиші,
Що їй в городці три косиці
Зросли із бур'янів глуші.
І кажуть їй: «Дай нам водиці,
Бо дуже хочеться нам пийти».
Марійка йде... ніч... при криниці
Василь розгніваний стоїть.
Довкола нього діти й квіти,
Кривавий ніж в його руці.
І плачуть квіти, плачуть діти:
«Ах, дай ще жити в дні отсі!» [9, с.344-345].*

Криниця у фольклорі – місце зустрічі закоханих [див.:13, с.27]. У символіці українців вода – прамати усього живого, вона символізує «силу дівчини й жінки» [13, с.27]. Але Василь не дозволив Марійці дійти до цього життєдайного джерела, де би вона могла зустрітися із закоханим у неї ловцем.

Далі у сні Марійка йде «крутою стежкою» над пропастью, відчуває почуття страху, та появляється він (ловець):

*Ось він іде... На грудях рута,
На шапці пишний розмарин.
Обняв її, цілує ніжно
І несе в обіч на висоти... [9, с. 345].*

Розмарин (в народі цю рослину із білими рожевими квітками, зібраними в колосок, називають ще й розмай-зіллям, майораном) на капелюзі милого – символ вірності [див.: 4, с.507], а «на грудях рута» – квітка надії, як у створеній на фольклорній основі пісні В.Івасюка «Червона рута»; руту сприймають і символом шлюбу та подружнього життя», бо нею «прибирають весільне гільце»; правда, рута з жовтим цвітом (в поемі не вказано колір квітки) символізує також «нещасливе кохання й подружнє життя» [4, с. 514-515]. Легко прочитується символ крутої стежки над проваллям, та складніше випрозорити зміст сну в тій частині, коли коханий на тій небезпечній крутизні узяв Марійку на руки і поніс «на висоти» – реальні чи символ вічності? Бо розмарин сприймається і як символ трауру [див.: 4, с.507]. І рута може бути символом смутку і горя [13, с.17]. Та й побачене у сні весілля, за матеріалами «Українського народного сонника», також означає смерть [див.: 14]. І в фольклорній традиції про смерть нежонатого звідомляється як про весілля. Січковий стрілець – захисник Карпатської України із пісні «Там над Хустом ворон кряче», помираючи від ран, звертається з прощальними словами до матері:

*Не плач, мати, не журися,
Бо вже син твій оженився,*

*Узяв собі за жіночку
В чистім полі могилочку.*

(Записано у селі Келечині на Міжгірщині)

Тобто більш вірогідно, що віщим сном автор «Хатки та млинка» вказує на трагічну розв'язку «любовного трикутника».

Коханню Марійки і легіня-ловця стали на перешкоді дві зовнішні обставини: воля матері Марійки і старого мельника – батька Василя (побутова перешкода на шляху до щастя) та війна (соціальне зло). Думаючи про одруження Василя і Марійки, мельник («голуб сивий», трудівник) і вдова (яка «збуває в трудах свої дні / У полі то чи коло хаги»), звичайно, мали добрі наміри:

*Лиш вечером, в святочні дні
Старі зійдуться, поговорять,
На камінь сівши при млині,
Про давні хвилі мову зводять...
І так ото іде буття...
В нього Василь, в неї Маріка...
І їх звело колись життя,
Як гори зводять менші ріки [9, с.342].*

Федір Потушняк розуміє наміри старих, бо вони хочуть того, що сприяє утвердженню людського способу буття, але, мислячи як філософ, категорію добра він сприймає у часовому вимірі – до чого це приведе в перспективі, бо вони не питали Марійку, чи любить вона Василя.

У романтичне кохання Марійки і ловця увірвалося й велике зло: «На турні дзвони б'ють: війна. І щастя ломляться скрижалі». Слово «щастя» (з ознакою добра) викликає в пам'яті опозиційні слова «нещастя», «лихо». Про війну сказано мовою символіки:

*Десь сич на хресті заскиглить,
Десь здійметься з дуба ворон чорний
Й, зачувши стерво, в даль летить.
І плаче ніччю дух нагорний [9, с.342].*

В опозиції до символів зла (сич, чорний ворон) названо «дух нагорний» – тобто дух Нагірної проповіді Христа із проголошенням блаженств, тексту молитви «Отче наш», заповідей «не вбивай», «не бажай чужого», «не гнівайся», «помирися з братом», «прощай ворогів своїх» (Мт. 5:21-26). Тут автор поеми критерієм добра вибирає християнські ідеали, вводить бінарну опозицію «Божественне – земне» як елемент релігійного дискурсу.

Згадка про війну підштовхує до пошуків, щоб вписати події на околиці закарпатського села («Зелений ліс, село в долині / Між горами мале лежить») в історичний контекст. Тим фактом, що пан-ловець – «з чужих країв», але «свого роду», автором зроблено натяк сприймати Марійку і загадкового гостя представниками одного й того ж етносу. Таким «своїм чужинцем» Потушняк у романі «Повінь» зобразив Учителя – українського емігранта, який після Першої світової війни вчителював у гірському селі [див.:12, с.68-75]. Це дає

підстави згадку в поемі про війну не сприймати хронотопом Першої світової війни. Пан-ловець із поеми має кріс і ховається «в лісову тінь», «оселі людські омина», тобто перебуває в околицях гірського села нелегально. Це відповідає закарпатським реаліям тих часів, коли в краї зусиллями Організації Українських Націоналістів (ОУН) формувалася Карпатська Січ (1938 рік), для укріплення якої «з території Польщі на Закарпаття переходять члени ОУН, які мали військову освіту і досвід армійської служби» [див.: 5]. Слова матері Марійки, коли умовляла доньку вийти заміж за мельникового сина і «забути пана» («Забудь його і не журись, / То пан... тобі він і не пара»), підсилюють думку, що йдеться про події часів Карпатської України:

*А може, першим впає у лаві,
Бо він стрілець... і чорна кров
Траву зросила в дикім поліу* [9, с.346].

Слово «стрілець» (не катуна, не вояк) веде читача в ряди замовчуваних тривалий час стрільців Карпатської Січі, веде на Красне поле біля Хуста, де 15 березня 1939 року стрільці-січовики вступили в кривавий двобій з гортіївськими окупантами.

Ловець-стрілець повернувся в село – в день весілля Марійки і мельникового сина. Марійка підкорилася умовлянням матері:

*На Василя не подивись,
У нього млин, земля, отара,
Яке багатство... аби жити!..
А сам, як дуб, ти – мов лелія,
А той пішов, в землі лежить,
Така ото з чужим надія!..* [9, с.346].

Той епізод, коли ловець-стрілець на весіллі підстрілив яструба, який переслідував голуба, можна сприймати як вираження його підсвідомої думки про помсту Василеві. Але як благородний лицар, він не переступив заповідей з Нагірної проповіді Христа «не гніватися», «не вбивати».

Час у поемі подається в трьох вимірах: як цикл людського життя («Старенькі в землю похилились, / Як вишні, діти зацвіли»; «Літа, літа!.. Ах, бистрі птахи... / Усе іде, мов сон летить»; «Що в серці, то ніхто не знає... / Між молодими сидий дід, / Ожив старий, та й вповідає, / Як дивний сей широкий світ»); як річний цикл в природі (гл.2 – «Сріберні струни тче над лісом / Весна у срібний сонця жмут»; гл. 10 – «Звершилось літо... дні ідуть...»; гл.12 – «Вже осінь горами біжить»; гл.15 – «Сніжок паде, мов пір'я біле / Лебедів вмерлих по шляху»; гл. 17 – «Леди пливуть, ожили води, / Млинок знов весело шумить, / Ожило серце знов природи»); плин часу вічності – сприймається через наслідки його дії («І час в межі камінням станув, / Покрив його зелений мох»; «А там млинок, мохнате коло / Ще мірить час»).

Епіцентром буття вдови і її доньки Марійки зображено хатку (гл.1 – «В кошари сита йде отара, / Ось й хатка вже – замовк дзвінок. / В вікно високий явір глянув / Крадьком собі й за гріх ізсох»; гл.2 – «Хатина спить, лиш лампа сяє, / Мов квітка срібна на печі»), а буття мельника і його сина Василя та у заміжжі Марійки – млин (гл. 2 – «Шумить млинок і розмовляє / З вільхами тихо уночі. / Старі діди чекають млино, / Згадають давно як було, / Крізь віття їм густої сливи / Всміхаєсь огнями село»; гл. 3 – «Млинок над річкою шумить, / Старенький мельник – голуб сивий – / Пораєсь пилюно й не глядить, / Як хвилі входять білогриві»; гл. 10 – «Та хто іде над річку плай, / Сховавсь у тінь, стаївши кроки? / Глядить на млин, де світельце / У бризги срібні краплі сіє, / Мов то маленьке віконце / На грудях щастя лебедіє»; гл. 11 – «Василь пораєсь при млині – / Нове під осінь коло струже»; гл.18 – «Човен над хвилями плыве, / І під млинок його заносить, / Щось в мраці крикнуло живе, / Мов хтось у хвилях поміч просить. / Марійка?»).

А далі простір розширюється – у гори до лісу («Глибокий ліс – премудрий храм»), до салашу, де Василь літує і зимує вівці, а вниз – у село з церквою, звідки доноситься бовкання дзвонів («Зривають дзвони із глуші, / Мов овочі, дозрілу тишу»; «І дзвін понуро з турні дзвонить»). А далі – гори, а за ними, «кажуть люди, є ще й море / Широке, десь за горбом тим».

Персонажами і автором поеми сприймається простір і в вертикальному вимірі – «Земля – Небо»:

*Йї глядять в незмірену красу,
В глибоке небо неозоре.
І що буває там за ним?* [9, с.346].

На землі працюють, прислухаючися до її законів. Правда, тут є і вовчий закон: звір вривається в кошару з вівцями «по своє». Бувають і буревії та повені. Але в природі домінує краса: «Цілує землю Боже сонце, / Зродилось їй дитя-краса»; «І, мов із одпущу павіси, / Хмарки над долами пливуть»; «Зацвіли інієм ліси»; «Мов квочка з курятами, сіла / Ніч в сумерки журливих стріх». Явища природи, побут селян поет змалював як спостережливий етнограф:

*В пійло зігнали діти стадо
І для спочинку під дубком
Корови ситі ідуть радо,
Лягли у свіжий холодок...
Румігають благі корови,
А каня в воздусі плыве.
Як в світі божому чудово!* [9, с.341].

Подаючи й інші побутові картини, автор вживає для узагальнення слова «мир» і «щастя» – поняття, які входять у дискурс «добро». При цьому він наголошує, що в хаті є ікона Христа-дитини, перед якою моляться. Тобто в селянських сім'ях і діти виховуються на християнських іделах:

*Радіє Божа вся земля,
Млинок старе ще зерно меле,
Як повні груди, вкруг поля.
І лоно земне превеселе
Вбіцяє буйний урожай,
В хатках буде і мир, і спокій [9, с.348].
Всміхаєсь огнями село...
І щастя граєсь по хатині,
Із кутика біжить в куток,
А діти моляться дитині
Є що в хаті образок
Там на стіні. І пахне сіно.
А за стіною коровки [9, с.342].*

Та Федір Потушняк, як філософ [див.: 1], розумів, що для щастя людини потрібні, крім матеріальних благ, і задоволення духовних устремлінь, волі для почуттів. Правда, у той вечір, коли Василь приніс дружині намисто, «була радість в тихій хаті» [9, с.348]. Але коли через якийсь час пан-ловець завітав до млина, чемно привітавшись з Василем: «Добрий день, друже», – Марія не утрималася, щоб не показатися на очі очікуваному нею гостеві:

*Марія вийшла крадіці в сіни,
Задала ліс, вовчицю в нім.
Глядить на нього, ясні тіни
По серцю юному пливають...
І з неї він не спустить ока,
Як ті, що тільки раз живуть [9, с.349].*

Тут і Марійка, і гість переступили через настанови Христа із Нагірної проповіді: «Ви чули, що сказано у давні часи: Не чини перелюбу. А Я кажу вам, що кожний, хто дивиться на жінку хтиво, уже вчинив перелоб з нею в серці своєму. А якщо праве око твоє спокушає тебе, вирви його і відкинь од себе; бо краще для тебе, щоб загинув один із членів твоїх, а не все тіло твоє було кинуте в геєну» (Мт. 5:27-29). Коли серце не в ладу із обставинами, то нема ні щастя, ні миру.

Є в поемі рядки, які можуть підштовхнути дослідника на фрейдівський шлях аналізу конфліктної ситуації поеми. М.Р.Баяновська у статті «Життєтворчість та духовні змагання Ф. М. Потушняка» [див.: 1] переконливо стверджує, що автор «Хатки і млинка» і «Короткого нарису філософії Підкарпаття», есеїв «Індивід і колектив», «Про свободу волі» штудував праці Фрідріха Ніцше («По той бік добра і зла» та «Воля до влади») і Зігмунда Фрейда («Тотем і табу» та ін.) – про сильну особистість та еротичний характер глибинних мотивів поведінки людей. У поемі при характеристиці образу ловця Потушняк двічі згадує його «дике сім'я крові»: перший раз – при зустрічах з Марійкою-дівчиною:

*Та ось з'явилася вона,
І плаче дике сім'я в крові [9, с.344], –*

а другий раз – коли крадеться нічно до млина, де мешкають Василь і його дружина Марійка:

*І плаче дике сім'я в крові...
Проклявши долю він спішить,
Як звір, під зводами діброви [9, с.348].*

І вимальовується опозиція: зов крові – і людські християнські табу, які забороняють дівчині мати дошлюбні зв'язки, не дозволяють грішити і заміжній жінці. Автор поеми дуже делікатно натякає про подружню зраду Марії – у ніч, коли Василь був на салаші:

*Мов свіча, ніч в куточку в'яне,
А дотик милої руки
Гарячі снами ніжить серця,
Любов в обіймах надвига,
І сниться їм, що скрипли дверці
Й стучить господаря нога [9, с.351].*

Василь справді приходив із салаша додому, справді був свідком зради його дружини. Але тоді він не переступив заповідь «не мстити». А оцінку гріху Марії і ловця автор передав за допомогою сиволю: «В городці в зламаний василик / Сховалась нуда [9, с.354]. Відомо, що василик – символ святості, чистоти, краси, добра [13, с.19].

Та почувши від дружини слова докору, чому «саму її лишає в хаті», Василь бере сокиру і йде до лісу. Тепер у своїх діях він керується вовчим законом: «Вовк стадо моє нападає... / Бо й він то своє право зна, / В боротьбу за своє кинесь люто». І відразу автор натяком звіщає про трагічний наслідок дій за звіриним законом сильного: «Замовк у лісі нагло кріс, / Завив на горах вовк голодний [9, с.352].

Герої хочуть добра (кожний для себе) – і чинять зло (стосовно інших – а внаслідок і собі). Своїми діями вони не досягли жаданого миру і щастя. Створена не з любові сім'я принесла страждання трьом: Василеві, коли зрозумів, кого кохає Марійка, «на серці дивні сіли жури, / не скаже й слово, а мовчить» (гл. XII); і її «серце хворе й невгомоне / не має миру, ночі, й дня» (гл. XIII); і ловець при зустрічі з Марією «зітхає тихо і мовчить» (гл. XIII).

І ловця, і Марію охопило полум'я любові, але традиції виховання дівчини, а потім жінки діють як стримуючий фактор і можуть, за вченням Зігмунда Фрейда (праця «Тотем і табу»), ототожнюватися зі злом і спричиняти конфлікт між несвідомим прагненням до максимальної сексуальної насолоди (сприймається добром) і свідомістю, яка засвоїла стримуючі народні норми моралі. У такому випадку, згідно з психоаналізом Фрейда, «свідомість змушена або витіснити і пригнічувати архаїчні пориви, або сублімувати їх» [див. 16]. У Марії почуття пересилили голос розуму. А потім душевна боротьба між «волею до життя» – еросом і докорами совісті та розчаруванням у сенсі такого буття, за Фрейдом, спричинила «потяг до смерті» – танатос.

Спіраючись не тільки на вчення Фрейда, але й на філософсько-етичні праці Фрідріха Ніцше,

Федір Потушняк випрозорив сутність образу пана-ловця. У книзі Ніцше «По той бік добра і зла» своєрідним епілогом поміщено вірш «З високих гір» – як пісню ловця, який, живучи «в глухих безлюдді, де лиш ведмідь, хурдиги люті», забувши «молитву, лайку, люд, богів», у боротьбі з самим собою, зі своїми слабостями сформувався як сильна особистість:

*Колишні друзі! Страх на вас наліг
З любов'ю злитий!
Не гнівайтесь, ідіть, не вам тут жити,
Тут будь ловцем, щоб наздогнати зміг
На ловах сарну серед скель і криг.
Недобрий я ловець! – Погляньте, лук –
Напнув я круто,
Либонь найдужчий ним звладає! Люто
Разить стріла, завдасть нестерпних муж!* [8, с.183]

Ловця із поеми «Хатка і млинок» можна назвати духовним братом ловця із філософсько-етичного твору Ніцше «По той бік добра і зла», у якому прославляється сильна особистість, що може «вести справу, виконувати постанову, прив'язати до себе жінку, покарати і розтрощити зухвало-го» [8, с.293], зверхньо протиставляється панська мораль морально-етичним цінностям простолюду, рабів, які «вшановують співчуття, послужливу, ладну допомогти руку, ширість, сумлінність, смирення і приязність, бо тут ці якості найкорисніші, будучи майже єдиними засобами, що дають змогу терпіти тиск існування» [8, с.159]. Якби ловець не домагався кохання заміжньої Марії, то й буття усіх учасників «любовного трикутника» не акумулювалося би в трагедію.

Та вбивством суперника Василь не вніс злагоду в згорьовані серця – а навпаки:

*Іде Василь і душу томить
Глибокий жал — понура смерть,
Хоть ворога... в самітнім зломі...
Налила серце болем вицвєрт... [9, с.353].*

Скоївши злочин, Василь усвідомлює, що його уявлення про «невинну любов» сформувалось у відриві від реалій життя, бо «гріх» його дружини – дуже типовий:

*Домів Василь прийшов несміло,
Марійка їсти подає,
Та душу докори обсіли, —
Де та любов невинна є? [9, с.353].*

Філософська розвідка Федора Потушняка «Світогляд закарпатського народу» пояснює, що такий поступок Марії її чоловік міг сприйняти як «свого роду слабкість» [11, с.81], яка підлягає осуду. Жінка не впала би у гріх, якби не спокусник. Але піддавшись на хвилю емоціям, Василь вчинив непоправиме, в чому кається. Розмірковуючи про співвідношення у русинів-українців Закарпаття емоційної і раціональної сторін, Потушняк заявив: «Наперекір твердженням усіх, які писали про

слов'ян на цю тему, мусимо сказати, що в нашого народу переважає сторона раціональна. Це прослідковується у всьому житті народу» [11, с.85].

Але всі три персонажі дають волю почуттям, не приборкують їх силою розуму – і все це привело до трагічного кінця: ловця вбито; Марія кінчає життя самогубством (її замучила совість: «Василь ... пішов по світу десь. Як перед ним, о Боже, стати!»); а її Василь пішов навіки із села шукати умиротворення душі: «І даль німа... десь у дев'ятім / Є, може, царстві миру дах?» [9, с.358].

Земля-мати, як про це сказала Лідія Голомб [2, с.72], справедливо гнівається на Василя – не за вбивство ловця, а за те, що довів до самогубства Марію:

*Корить його за теє лихо...
У серці рана їй горить,
Мов говорить крізь гомін тихо:
«Вона твоя — мертва лежить...
Чужим на рідній ниві станеш,
Стопа твоя мене гнітить...» [9, с.358].*

Та поет-філософ розуміє, що жити тільки за законами природи (коли, за Фрейдом, панують інстинкти і, за Ніцше, право сильного) – руйнувати традиційні християнські принципи людського співжиття. В поемі чутним акордом звучать не тільки слова ображеної Землі, але й мотив ображеного Неба. Зло запанувало тоді, коли Василь переступив заповідь Христа «прощати ворогів», «мириться з братом», «не вбивати»... Після вбивства ловця на хаті Василя – «хрест похилився», а після самогубства Марії –

*Без стріхи хата, без хреста.
Потемніла небес святиня,
Ображені Його уста... [9, с.358].*

Уста Його – це уста Христа, якими виголошено Нагірну проповідь про головний принцип людського буття – «любити ближнього, як самого себе» (Мт. 22:35-46). Зміст цієї Заповіді Христа пояснив апостол Павло у «Посланні до римлян»: «Не будьте винні нікому нічого, крім того, щоб любити один одного. Бо хто іншого любить, той виконав Закона. Бо заповіді: Не чини перелюбу, Не вбивай, Не кради, Не свідкуй неправдиво, Не пожадай й які інші, вони містяться всі в цьому слові: Люби свого ближнього, як самого себе!» (Римлянам 13:8-10).

Поклавши в основу поеми «Хатка і млинок» концепт «любов», Федір Потушняк розглядає його у дискурсі «добро і зло», в опозиції до концептів «нелюбов» і «ненависть», сюжетно-образною системою твору показує, наскільки рухомою є межа між цими морально-етичними категоріями. Поет показує негуманну сутність проголошених Ф.Ніцше з позицій «добра» антихристиянських висловлювань: «Християнство напоїло Ероса отрутою – від цього він не помер, однак виродився у нечестя» [8, с.74]; «Усе, що роблять з любові, завжди стається по той бік добра і зла» [8, с.72]; «Думка накласти на себе руки – могутня втіха, з

нею щасливо перебуваєш не одну лиховісну ніч» [8, с.73]; «Зрештою, «любов до ближнього» – це завжди щось побічне, почасти умовне і довільно-ілюзорне порівняно зі страхом перед ближнім» [8, с.89]. Тим, що в діях персонажів поеми «Хатка і млинок» має перевагу чуттєве, автор поеми пояснює трагізм їх буття. Порушення рівноваги між чуттєвим і прагматичним спричинило і смерть

пана-ловця, і смерть Марії, довело до відчаю, зробило вигнанцем із сільської громади доброго газду Василя. Федір Потушняк переконує читача: для того, щоб було добро в сім'ї, і млин молот, і захистком була хата, пориви чуттєвості (Ероса) слід контролювати розумом у межах людської (християнської) моралі, урівноважуючи емоційну і раціональну сторони буття.

Література

1. Баяновська М.Р. Життєтворчість та духовні змагання Ф. М. Потушняка / Баяновська М.Р. // www.zakinpro.org.ua.
2. Голомб Л. Поетична творчість Федора Потушняка / Лідія Голомб. – Ужгород: Гражда, 2001. – 99 с.
3. Егорова О.А. Нравственно-оценочные категории «добро» и «зло» в лингвокогнитивном аспекте: на материале русского и английского языков: дис. ... канд. филол. наук / Егорова Ольга Аркадьевна. – Ульяновск, 2005. – 177 с. // <http://www.dissercat.com/content/nravstvenno-otsenochnye-kategorii-dobro-i-zlo->
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Костюк, Петро. Карпатська Січ у збройній боротьбі за незалежність Карпатської України // portsou.at.ua/publ/istorichni_statti/ukrajinska...u.../
6. Кремень В.Г. Добро і зло – вінець духовності // djerelo.com/philosophy/84.../5277-21-dobro-i-zlo-viniec-dyhovnosti: Людина і світ (Кремень).
7. Народні балади Закарпаття / Запис та впоряд. текстів, вступ. ст. і прим. П. В. Лінтура. – Львів: Вид. Львівського ун-ту, 1966. – 283 с.
8. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Фрідріх Ніцше; пер. з нім. А.Онишко. – Львів: Літопис, 2002. – 320 с.
9. Потушняк Ф. М. Хатка і млинок // Потушняк Ф. М. Мій сад: поезії та драми / Федір Потушняк; упорядкув., підготов. текстів, передм. та прим. Д. М. Федаки. – Ужгород: Закарпаття, 2007. – С.340-359.
10. Потушняк Ф.М. Моральність // Потушняк Ф.М. Я і безконечність: нариси історії філософії Закарпаття / Упоряд. та післямова Р. Офіцинського. – Ужгород: Гражда, 2003. – С.103-105.
11. Потушняк Ф. М. Світогляд закарпатського народу // Потушняк Ф.М. Я і безконечність: нариси історії філософії Закарпаття / Упоряд. та післямова Р. Офіцинського. – Ужгород: Гражда, 2003. – С.76-89.
12. Потушняк Ф. М. Повінь: роман / Федір Михайлович Потушняк. – Ужгород: Карпати, 1971. – 432 с.
13. Словник символів / Потапенко О.І, Дмитренко М.К. та ін. – К.: Ред. Часопису «Народознавство», 1997. – 154 с.
14. Український народний сонник // www.kolyadka.h1.ru/Son.html
15. Философский словарь / Под ред. И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк и др. – Киев: А.С.К., 2006. – 1056 с.
16. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии // Зигмунд Фрейд. – М.: Издательский дом: «Мерани», 1991 // royallib.ru...zigmund/totem_i_tabu_psihology...

Иван Сенько

ДИСКУРС ДОБРА И ЗЛА

В ПОЭМЕ «ДОМИК И МЕЛЬНИЦА» ФЕДОРА ПОТУШНЯКА

Аннотация. В статье охарактеризовано понимание добра и зла персонажами поэмы. Автором рассматриваются оппозиции «любовь - ненависть», «чувственность - рационализм». Освещены взгляды Потушняка на психоанализ Фрейда, учение Ницше, Нагорную проповедь Христа. Проанализировано отражение в поэме мировоззрения украинцев Закарпаття.

Ключевые слова: добро и зло, любовь, эрос и танатос, фрейдизм, ницшеанство, нравственность, христианство, народная символика.

Ivan Senyko

DISCOURSE OF GOOD AND EVIL

OF THE POEM "HOUSE AND MILL" BY FEDOR POTUSHNYAKA

Summary. The article characterized the understanding of good and evil characters of the poem. The author considers the opposition the opposition "love - hate", "sensitivity - rationalism". Covered by Potushnyak views on psychoanalysis of Freud, Nietzsche, Christ's Sermon on the Mount. Analyzed reflected in the poem outlook Transcarpathian Ukrainians.

Key words: good and evil, love, Eros and Thanatos, Freudianism, Nietzscheanism, morality, Christianity, folk symbolism.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2013

Сенько Іван Михайлович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри російської літератури УжНУ.